

HİTİT KRALLIĞI'NDA VELİAHDİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE

Turgut YİĞİT*

Öz:

Hititçe çivi yazılı belgelere dayalı olarak yapılan Hitit tarihi ve kültürüne ilişkin çalışmalarla Hitit toplumsal ve siyasal yaşamında ataerkil geleneğin geçerli olduğu ortaya konulmuştur. Kralların tahta geçişlerinde de aynı geleneğin bulunduğu, krallık silsilesi incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim Telipinu Fermanı olarak bildiğimiz belgede konulmaya çalışılan tahta geçiş kuralları da bunu desteklemektedir. Ancak Eski Hitit Dönemi'ne ait bazı belgelerdeki kayıtlar göz önüne alındığında, en azından bu dönemde kraliyet ailesinin kadın mensuplarının tahta geçecek olan kişinin belirlenmesinde etkili oldukları görülmektedir. Bu durum önceki dönemlerde Anadolu'da geçerli olduğu kabul edilen anaerkil geleneğin bir yansıması olarak düşünülebilir.

Anahtar kelimeler: Hitit, Anadolu, veliaht

Abstract:

The information gleaned from cuneiform documents of Hittite archives provides us with data about history and culture of Hittites. It has been stated that according to the illuminations from the documents royal succession in the Hittite Kingdom was obviously patriarchal. However some records in the documents of the Old Hittite period indicate that female members of the royal

---

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.

family were influential on the designation of heir. This is accepted as a relic of matrilineal custom of prehistoric ages.

Keywords: Hittite, Anatolia, heir

M.Ö. 2. binyılın başlarındaki Asur Ticaret Kolonileri çağına ilişkin yazılı belgeler aracılığıyla varlıklarından ilk kez haberdar olduğumuz Hititlerin, Anadolu'nun siyasal sahnesinde kendilerini belirgin bir rolle göstermeleri, bu çağın sonlarına doğru M.Ö. 18. yüzyılın ortalarında. Başkentleri Hattuşa'da ele geçmiş olan zengin çivi yazılı arşiv belgelerinin okunması ve değerlendirilmesi ile M.Ö. 17. yüzyıl ortalarından krallığın M.Ö. 12. yüzyıl başlarındaki yıkılışına kadar olan Hitit siyasal tarihi ve kültürü hakkında geniş bilgi sahibi olmaktadır.

Anadolu'da M.Ö. 2. binyılda gelişmiş olan bu uygarlığa dair Hititçe çivi yazılı belgeler temelindeki araştırmalarla ataerkil geleneğin Hitit toplumsal ve siyasal yaşamında geçerli olduğu ortaya konulmuştur. Hitit krallarının tahta geçişlerinde de bu geleneğin geçerli olduğu, krallık silsilesi incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkar. Adları saptanabilen ilk Hitit kralları M.Ö.18. yüzyılda yaşadıkları belirlenen Pithana ve onun oğlu Anitta'dır. Anitta Metni adı verilen, ancak bu kralın zamanından çok daha sonra yazılmış olarak günümüze ulaşmış olan bir belgeden¹ onların adlarını öğrenmekteyiz. Yazılı belgeler olmadığı için arada neler olup bittiğini bilmediğimiz bir karanlık dönemden sonra, M.Ö. 17. yüzyılın ortalarından itibaren Hitit krallığı tarih sahnesindeki yerini daha güçlü ve uzun süreli olarak almıştır. Krallığın asıl kurucusu olarak kabul edilen I.Hattuşili'den öncesine ait olmak üzere, ölmüş kral, kraliçe ya da kraliyet ailesi mensupları için sunulacak kurbanları düzenleyen kurban listelerinden saptanan bazı isimlerin² krallık yapılıp yapılmadıkları kesin olarak bilinmez. I.Hattuşili ile vasiyetname olarak adlandırılan belgesinde bildirilen ve krallık yaptıkları anlaşılan isimler³, ayrıca bir başka belgeden hemen ondan önce krallık yaptığını dair tartışmalı da olsa

¹ İçerik bakımından en eski Hititçe belge olan Anitta Metni üç nüsha olarak ele geçmiş bunlardan E.Laroche, *Caologue des Textes Hittites*, Paris 1971 (CTH), s.2' deki tasnife göre (CTH 1) A olarak belirlenen nüsha (KBo III 22) M.Ö. 16. yüzyıla, B nüshası (KUB XXVI 71) ve C nüshası (KUB XXXVI 98) ise M.Ö. 13. yüzyıla tarihlenmektedir. (Bak. E.Neu, *Der Anitta Text*, StBoT 18(1974), s. 3, 6

² Bu listelerden söz konusu dönem için Kantuzzili, Tudhaliya, Pu-LUGAL-ma, Pawateilmah adları tespit edilir (KUB XI 7 17-20).

³ KUB I 16 III 41-45. Burada I.Hattu_jili'nin büyükbabasının adının verildiği yer kırkıktır. Ancak bu isim kurban listelerindeki bilgilere göre Pu-LUGAL-ma olarak tamamlanmaktadır. Buna göre Pu-LUGAL-ma'nın krallık yaptığını söyleyebiliriz. Paphdilmah'ın krallık yaptığı ise belgenin bu kısmından açıktır.

bilgi edinilen bir kral⁴ ve kendisinden sonra tahtta görülen I.Murşili arasındaki bağ kesin olarak anlaşılamaz. I.Murşili'den sonra M.Ö. 16.yüzyılın ikinci yarısındaki Telipinu'ya kadar olan zaman ise Hitit sarayında sürekli entrikalar ve suikastların olduğu karışık bir dönemdir. Bu dönemde krallık genellikle cinayetlerle el değiştirmiş olarak görülür.

Devletin kuruluşundan Telipinu zamanına değin tahta geçişin belirli ve tam uyulan esasları olmadığı izlenimi uyanmaktadır. Her ne kadar yaşanmış olayların ayrıntısına belgelerden ulaşamıyor olsak da, kendisi de tahta mücadeleler sonucu geçmiş olduğu anlaşılan Telipinu'dan öncesine bakıldığında taht üzerindeki kavgaların, bu amaçla işlenen cinayetlerin devleti büyük bir kargaşaya ittiği görülmektedir. Telipinu, ferman niteliğindeki belgesinde, krallığın kendi dönemine kadar olan tarihini özet olarak vererek devletin içine düşmüş bulunduğu durumu da tasvir eder. Kraliyet ailesi içindeki krallık üzerine olan mücadelelerin devleti düşürdüğü zor duruma bir son vermek amacıyla söz konusu belgesinde tahta geçişi, veliahtlığı, belli bir düzene bağlamaya, belli kurallar getirmeye çalışır. Belgenin ilgili kısmı şöyledir⁵:

“Kral ailesinde kan (cinayet) çoğaldı. Kraliçe I_tapariya öldü. Tekrar geldi. Prens Ammuna da öldü. Tanrının insanları da (şöyle) dediler: ‘İşte Hattuşa'da kan çoğaldı.’ Ben Telipinu Hattuşa'da meclisi (toplantıya) çağırdım. Bu andan itibaren Hattuşa'da kraliyet ailesinin çocuğuna hiç kimse kötülük yapmasın. Ona bıçak çekmesin. Birinci sıradaki prens kral olsun. Eğer birinci sıradaki prens yoksa kim ikinci sıradaki oğul ise o kral olsun. Eğer bir prens yoksa, kim birinci sıradaki kız ise, ona bir içgüveyi alsınlar ve o kral olsun.”

Metnin bundan sonraki bölümlerinde krallığın gelecekteki istikrarı için verilen öğütler ve talimatlar yer almaktadır. Ataerkil geleneğin açık yansımaları gördüğümüz Telipinu Fermanı ile yerleştirilmeye çalışılan bu tahta geçişi düzenleyen kurallara, bundan sonraki Hitit tarihi boyunca uygulamada her zaman tam olarak riayet edildiğini söylemek mümkün değildir. Ancak Telipinu'dan önce görülen boyuttaki kargaşanın bundan sonra görülmediği de bir gerçektir.

Telipinu'dan sonra II.Tudhaliya'ya kadar arada hakkında bilgi sahibi olmadığımız krallar yer almaktadır. Tahta nasıl, hangi bağlantılarla geçtiklerini belgelerde herhangi bir açık kayıt olmadığı için bilemiyoruz.

Tahta ne yolla çıkmış olduğu kesin olarak bilinmeyen II.Tudhaliya'dan sonra krallık silsilesinde belgelerin yeterince açıklığa kavuşturamadığı hususlar

⁴ KBo III 1 I 1-12. Telipinu Fermanı olarak bilinen bu belgenin söz konusu kısmında bahsedilen kral I.Labarna'dır.

⁵ KBo III 1 II 31-39. Bak. I.Hoffmann, *Der Erlass Telipinus*, Heidelberg 1984, s.30-33

olsa da Hitit krallığı yıkılıncaya kadar, en azından Eski Hitit dönemine bakarak bir istikrarın bulunduğu söylenebilmektedir. İmparatorluk döneminde veliahdın belirlenmesinde ya da belgelerdeki yeterince açık olmayan bilgiler göz önüne alınarak daha geçerli bir ifadeyle tahta geçişte Hitit toplumunun ataerkil yapısına uygun kuralların geçerli olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Eski Hitit Devleti zamanında da genel olarak aynı durumun geçerli olduğunu rahatlıkla söyleyebilmekle beraber, I.Hattuşili dönemine ilişkin iki ana tarihsel belgedeki bazı kayıtlar ve bunlarla birlikte yine aynı döneme ait bazı belgelerin yorumlanması sonucunda en azından bu döneme ait olmak üzere veliahdın belirlenmesinde, geçerli olan ataerkil geleneğin yanında, ancak ona rağmen, önemli bir güç ve mevki sahibi olan kraliyet ailesi mensubu kadınların etkisi göze çarpmaktadır.

Yıllıklarının giriş kısmında I.Hattuşili kendisini “Tawananna’nın erkek kardeşinin oğlu” olarak sunmaktadır⁶. Bir kralın kendisini böyle tanıtmamasının başka bir örneğine rastlamıyoruz. I.Hattuşili’nin tahta nasıl çıktığını belgelerde bu konuda herhangi bir açık ifade olmadığından tespit edemiyoruz. Onun babasının adını, hatta babasının kral olup olmadığını dahi bilemiyoruz. Vasiyetname olarak adlandırılan belgenin bir yerinde büyükbabasının kral olduğu izlenimi edinilmektedir⁷. Zaten buradaki anlatıma göre I.Hattu_ili öncesinde Hitit tahtının el değiştirmesinde bir takım karışıklıklar yaşanmıştır⁸. Bu durumda tahtı ele geçirmiş olması gereken, yani herhalde tahta babası kral olmadığı halde geçen, Kuşşara kökenli olduğunu vurgulayan Hattuşa’daki kral Hattuşili, kendisini tanıtırken Tawananna’nın yeğeni olduğunu belirtmektedir. Onun kendisinin tahta çıkışını bu yolla meşru göstermeye çalıştığı düşünülebilirse de, yine aynı kralın vasiyetname olarak bilinen belgesinde anlatılan bazı olaylar dikkate alındığında bu konuya farklı bir yaklaşım ortaya çıkabilmektedir.

I.Hattuşili’nin Vasiyetnamesi’nin asıl yazılış amacı olarak onun daha önce evlatlık alarak tahta varis yapmış olduğu kız kardeşinin oğlu Labarna’yı evlatlıktan ve veliahtlıktan azlini⁹, onun yerine çok daha sonraya ait bir antlaşmanın girişindeki tarihsel özetten¹⁰ torunu olduğunu öğrendiğimiz

⁶ KBo X 2 I 1-3 [UM-MA Tabar]na Hattuşili LUGAL GAL [LUGAL KUR^{URU}Hat]ti LÚ^{URU}Kuşşar KUR^{URU}Hatti [LUGAL-uit] ŠA^{MUNUS}Tawananna DUMU ŠEŠ-ŠU “Kuşşaralı adam, Hatti ülkesi kralı, büyük kral Tabarna Hattuşili şöyle (der): Hatti ülkesini bir kral olarak idare etti. Tawananna’nın erkek kardeşinin oğlu.”

⁷ KUB I 16 III 41-42 (HAB, s. 13-15)

⁸ KUB I 16 III 41-45. Bak. F.Sommer-A.Falkenstein, *Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattusili I (Labarna II)*, München 1938 (HAB), s.13-15. Buraya göre I.Hattu_ili’nin büyükbabası, oğlu Labarna’yı _anahuitta kentinde veliaht ilan etmiştir. Ancak, ülkenin ileri gelenleri onun sözüne uymayarak Papahdilmah’ı tahta oturtmuşlardır.

⁹ KUB I 16 II 1-14 (HAB, s.1-4)

¹⁰ KBo I 6 13-14. Bak. E. Weidner, *Politische Dokumente*, Leipzig 1923, s.82-83; G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta 1996, s.89

Murşili'yi evlat edinerek veliaht yaptığını Hattuşa'nın ileri gelenlerine bildirmek olduğunu kabul ediyoruz. Bunun üzerine Labarna'nın annesinin tepkisi ve kralın ona karşı almış olduğu önlemler aynı belgede anlatılır¹¹. Burada konumuz açısından dikkati çeken husus kralın kız kardeşinin oğlunun veliaht ilan edilmiş olmasıdır. Kralın kız kardeşinin Tawananna mevkiinde bulunduğu da yine aynı belge ve bir başka belgenin¹² birlikte yorumlanmasıyla kabul edilebilmektedir. I.Hattuşili'nin oğullarının kendisine karşı isyan ettiğini vasiyetnamede anlatılan olaylardan¹³ ve yine bir başka belgeden¹⁴ öğreniyoruz. Onun tahta varis olabilecek oğlu kalmaması üzerine de kız kardeşinin oğlunu veliaht ilan ettiği hemen akla gelmektedir.

Söz konusu belgenin bir başka yerinde I.Hattuşili'nin kızının çıkardığı bir isyan anlatılır¹⁵. İsyanın nedeni şu ifadelerle aktarılır¹⁶: "Hatti'nin oğulları Hattuşa'da birbirlerine düşmüşlerdi. O zaman kızımı kullandılar ve onun erkek nesli olduğu için onu bana düşman kıldılar. Babanın tahtı için bir erkek çocuk yok. Bir köle oturacak. Bir köle kral olacak..." Kralın kızı kendi oğlunu veliaht ilan ettirmek istemekteydi. Burada da yine aynı şekilde kraliyet ailesinden etkili bir kadının oğlunun veliaht ilanı söz konusudur. Kralın kızının da Tawananna unvanını taşıması olması ihtimali elimizdeki bilgiler değerlendirildiğinde ortaya çıkmaktadır¹⁷.

Vasiyetnamede anlatılan olaylar ve yine diğer belgelerden öğrenilenler bize I.Hattuşili'nin tahta çıkabilecek oğullarının isyanlar nedeniyle bu haklarını elbette kaybettiklerini gösterir. Kralın vasiyetnamesinde kendi oğlu ilan ettiği ve bir başka belgeden onun torunu olduğunu öğrendiğimize değindiğimiz kendisinden sonra tahta geçmiş olan I.Murşili, her ne kadar belgelerde açıkça ifade edilmese de onun isyan eden kızından başka bir kızının-zira isyan eden kızın isyanı bastırılmış ve o sürgüne yollanmıştır¹⁸- oğlu olmalıdır.

¹¹ KUB I 16 II 14-36 (HAB, s.4-7)

¹² KBo III 27

¹³ KUB I 16 II 63-69 (HAB, s.8-12). Benzer durum Telipinu Fermanı'ndaki cümlelerden de öğrenilir. KBo III 1 I 18-23. Bak. Hoffmann, *Der Erlass Telipinus*, s.16-17

¹⁴ KBo III 38 öy. 18-28. Bak. H. Otten, *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, StBoT 17, Wiesbaden 1973, s.8-9

¹⁵ KUB I 16 II 68-82, III 6-25 (HAB, s.10-13)

¹⁶ KUB I 16 II 68-72

¹⁷ I.Hattuşili'nin kız kardeşinin ve kızının Tawananna olabileceği S.R.Bin-Nun, *The Tawananna in the Hittite Kingdom*, Heidelberg 1975, s.70, 102 ve 72-74, 78'de öne sürülürken, T.R.Bryce, "Hattu_ili and the Problems of the Royal Succession in the Hittite Kingdom," *An.St.* 31(1981), s.15 ve R.H.Beal, "Studies in Hittite History," *JCS* 35(1983), s.125'te bunun kabulü için açık bir neden olmadığını savunurlar.

¹⁸ KUB I 16 III 14-25

Muşili'yi bir suikast düzenleyerek öldüren ve tahtı ele geçiren kişi onun kız kardeşinin kocasıdır¹⁹. Hitit krallığının içine düştüğü bu kargaşa döneminde tahta geçme düzenini belli kurallara bağlamaya çalışan Telipinu da yine kralın damadı iken (her ne kadar babasının da kral olduğunu belirtiyor olsa da) tahtı ele geçirmiştir²⁰. Arada Tahurwaili adında bir kral bulunduğunu biliyorsak da Telipinu'dan sonra kurban listelerine göre²¹ onun kızı Harapşili ile evli olan Alluwamna tahta geçmiştir. Bu durum Telipinu Fermanı ile getirilen kurallara uygundur. Zira Telipinu'nun tahta geçebilecek oğlunun daha önce ölmüş olduğunu biz fermanla anlatılanlarla biliyoruz. Bu örneklerde de yine kraliyet ailesinin bir kadın üyesi vasıtasıyla taht üzerinde hak iddia edilmesi ve tahtın elde edilmesi söz konusudur.

Hitit İmparatorluk dönemi krallarından III.Hattuşili'nin mücadeleler sonucunda tahttan indirerek yerine geçmiş olduğu yeğeni Urhi-Teşup'un bir harem kadınından doğan çocuk olduğunu, onun tahta geçmeye hakkı olmadığını vurgulamak amacıyla belirtmesi, kralın eşi olan kraliçeden doğan oğulun harem kadınından doğan oğula göre üstünlüğünü gösterir. Bu durum kraliçenin, yani kralın resmi eşi olan kadının veliahdın belirlenmesindeki dolaylı rolünü ortaya koymaktadır.

I.Hattuşili'nin kendisini Tawananna'nın erkek kardeşinin oğlu olarak sunması -ki burada yine erkek soyundan devam dikkati çeker- ayrıca kralın kendi ailesinden bir kadının oğlunu veliaht tayin etmeden önce evlatlık alması ya da tahta varis olmak üzere kral ailesine dahil olan bir başkasının evlatlık alındığı yolundaki yorumlara dayanak olan bilgiler, doğrudan doğruya bu durumu ortaya koyan örneklerin yanı sıra şüphesiz Hitit krallığının her döneminde tahta geçişte ataerkil geleneklerin geçerli olduğunu bize göstermektedir. Ancak bunun ötesinde yukarıda değindiğimiz tüm örnekler göz önüne alındığında Eski Hitit Krallığı döneminde tahta geçecek olan kişinin, veliahdın, belirlenmesinde kraliyet ailesinin kadın üyelerinin etkili oldukları izlenimi uyanmaktadır²². Nitekim Hitit Krallığı'nda kadınların aynı dönemdeki diğer uygarlıklara bakarak daha ön planda olduklarını, yönetime aktif olarak katılabildiklerini özellikle egemen kraliçe olarak tanımlanan Tawananna'nın konumunu göz önüne alarak söyleyebilmekteyiz. Tarihsel dönemlerin henüz ilk

¹⁹ Hoffmann, *Der Erlass Telipinus*, s.18-19

²⁰ Hoffmann, *Der Erlass Telipinus*, s.26-29

²¹ KUB XII 11 12-15. H.Otten, "Die hethitischen 'Königslisten' und die altorientalische Chronologie," *MDOG* 83(1951), s.64

²² Bu konu üzerinde bazı bilim adamları görüşler ileri sürmüşlerdir. K.K.Riemschneider, "Die Thronfolgeordnung im althethitischen Reich," *Beiträge zur Sozialen Struktur des alten Vorderasiens* (ed. H.Klengel), Berlin 1971, s.79 vd. tahta geçişte anaerkil prensiplerin Eski Hitit Krallığında Telipinu'ya kadar etkili olduğunu öne sürerken, Bin-Nun, *Tawananna*, s.11 vd. bu konuyu ele alır; Bryce, *An.St.* 31(1981), s.16'da ve Beckman, *Kani_uwar*, s.13 vd. bunu kabul etmez. Ayrıca, G.I.Dovgjalov, "O perechode k nasledovaniju carskoj vlasti po otcovsko-pravovomu principu," *Sovetskaja Etnografija* 6(1963), s.72-83'te de bu konu ele alınmaktadır.

evreleri olan, ataerkil toplum yapısının artık geçerli olduğu Hitit krallığının bu erken döneminde, kadınların üzerinde durduğumuz örneklerdeki rollerini, Anadolu'nun Neolitik, Kalkolitik ve hatta İlk Tunç çağlarında geçerli olduğu ileri sürülen anaerkil toplum yapısının²³ izlerinin, en azından üzerinde durduğumuz belli bir yönde, veliahdın belirlenmesi konusunda, ortaya çıkışı olarak görmek mümkündür.

Bibliyografya

Beal, R.H., "Studies in Hittite History," *JCS* 35(1983), s.115-126

Beckman, G., *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta 1996

Bryce, T.R., "Hattu_ili and the Problems of the Royal Succession in the Hittite Kingdom," *An.St.* 31(1981), s. 9-17

Darga, M., *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul 1984

Dovgjalov, G.I., "O perechode k nasledovaniju carskoj vlasti po otcovskopravovomu principu," *Sovetskaja Etnografija* 6(1963), s. 72-83

Hoffmann, I., *Der Erlass Telipinus*, Heidelberg 1984

Laroche, E., *Catologue des Textes Hittites*, Paris 1971

Neu, E., *Der Anitta Text*, StBoT 18, Wiesbaden 1974

Otten, H., "Die hethitischen 'Königslisten' und die altorientalische Chronologie," *MDOG* 83(1951), s.41-71

Otten, H., *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, StBoT 17, Wiesbaden 1973

Riemschneider, K.K., "Die Thronfolgeordnung im althethitischen Reich," *Beiträge zur Sozialen Struktur des alten Vorderasien* (ed. H.Klengel), Berlin 1971, s.79-102

Sommer, F.-Falkenstein, A., *Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattusili I (Labarna II)*, München 1938 (HAB)

Weidner, E., *Politische Dokumente*, Leipzig 1923

²³ M.Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul 1984, s.2, 99, 100,104